

Антон Пастовенський,
кафедри політичних наук,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: 0009-0004-7905-6871; email: pastovenskyu@gmail.com

ГЕОПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ВІДНОСИНАХ ЄС ТА РОСІЇ: ВПЛИВ ВНУТРІШНІХ І ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ

Стаття аналізує геополітичні зміни у відносинах між Європейським Союзом (ЄС) і Російською Федерацією (РФ), що мали суттєвий вплив на глобальну безпеку та стабільність. З часу розпаду Радянського Союзу у 1991 році відносини між ЄС і Росією зазнавали різних фаз: від прагнень до співробітництва і стратегічного партнерства до відкритої конфронтації, яка посилилася після окупації Криму в 2014 році. Кульмінацією конфлікту стало повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року. У статті аналізуються як внутрішні, так і зовнішні фактори, що спричинили ці зміни, з акцентом на негативні наслідки російської політики для міжнародної безпеки. Серед внутрішніх факторів, таких як концентрація влади, репресії проти опозиції та контроль над медіа під керівництвом Володимира Путіна, склалися умови для розвитку авторитарного режиму в Росії. Економічна залежність від експорту енергоносіїв і суворі санкції ЄС та США, запроваджені після окупації Криму, посилюють проблеми. Також пропаганда сприяла формуванню суспільних настроїв, що підтримували агресивну зовнішню політику Москви. До зовнішніх факторів автор відносить розширення ЄС і НАТО на схід, яке Росія сприйняла як загрозу безпеці. Конфлікти на пострадянському просторі, зокрема в Грузії та Україні, стали яскравими проявами агресивної політики Росії. Війна на сході України значно погіршила відносини між ЄС і Росією, що призвело до її подальшої міжнародної ізоляції. Стаття також досліджує вплив геополітичних змін на міжнародну безпеку, включаючи військову напруженість, енергетичну безпеку та кібербезпеку. Збільшення військової активності, розвиток альтернативних джерел енергії та боротьба з кіберзагрозами стали ключовими відповідями ЄС на ці виклики. У висновках наголошується на необхідності суттєвих змін у зовнішній політиці Росії для відновлення діалогу та партнерства з ЄС. Також підкреслюється важливість того, щоб ЄС продовжував розробляти стратегії для посилення своєї безпеки та зменшення залежності від Росії, що сприятиме стабільності та безпеці як в Європі, так і в усьому світі загалом.

Ключові слова: Європейський Союз, Російська Федерація, геополітичні відносини, внутрішні фактори, зовнішні фактори, санкції, конфронтація.

Вступ. Актуальність дослідження геополітичних трансформацій у відносинах між ЄС та Росією зумовлена глибокими змінами в міжнародній політиці та безпековій архітектурі, які відбуваються на сучасному етапі. Європейський Союз та Російська Федерація є одними з ключових акторів світової політики, і їхні взаємовідносини значною мірою визначають стабільність і безпеку на європейському континенті. Однак останні десятиліття стали періодом серйозного загострення цих відносин, що вимагає аналізу причин і наслідків змін.

Внутрішні фактори, такі як зростаючий вплив націоналістичних рухів у ЄС, кризові явища у сфері управління, а також економічні виклики, значною мірою впливають на зовнішньополітичну стратегію Союзу щодо Росії. На цьому тлі Росія також переживає значні зміни, зокрема централізацію влади та зростання напруженості у відносинах зі Заходом. Ці процеси вимагають ретельного дослідження для розуміння того, як внутрішньополітичні зрушення формують зовнішню політику обох сторін.

Зовнішні виклики, такі як зміна світового порядку, зростання нових центрів впливу та глобальна конкуренція за ресурси й політичний вплив, також додають значущості темі. Загострення конфліктів, таких як російсько-українська війна, економічні санкції та енергетична безпека, ще більше підсилюють необхідність детального вивчення трансформацій у відносинах між ЄС і Росією. Ця тема є важливою не лише для дослідників міжнародної політики, але й для політиків та дипломатів, оскільки розуміння цих процесів допоможе передбачити майбутні тенденції та уникнути подальших кризових ситуацій.

Метою дослідження є виявлення ключових аспектів геополітичних трансформацій у відносинах між Європейським Союзом та Росією, з акцентом на вивчення внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на їхню динаміку, а також російсько-української війни

Важливо визначити, як політичні зміни всередині цих акторів, зокрема внутрішні кризи та перебудова інституцій, формують їхню зовнішню політику, стратегії взаємодії один з одним.

Методи дослідження. Пропонується порівняльний аналіз ключових подій та рішень, що призвели до перегляду відносин між ЄС та РФ. Дослідження також має на меті оцінити, як зовнішні геополітичні виклики, в т.ч. зміни у світовому порядку та роль нових центрів, впливають на взаємовідносини між ЄС і РФ. Особливу увагу приділено вивченню того, як глобальні події, зокрема економічні санкції, енергетичні виклики та конфлікти, переформатовують геополітичний ландшафт, в якому діють обидві сторони. Цей аспект дозволяє глибше розкрити механізми взаємодії між внутрішньою політикою ЄС і РФ та їхньою роллю у міжнародних відносинах. Основи прогнозування допомагають у визначенні перспектив розвитку відносин між ЄС та Росією в контексті їхнього стратегічного майбутнього. У цьому аспекті дослідження враховуватимуться як можливі шляхи розвитку співпраці, так і потенційні точки конфлікту. Зокрема, зроблено акцент на тому, як різні сценарії розвитку можуть вплинути на стабільність і безпеку європейського континенту, а також на загальний стан міжнародної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні джерела загалом охоплюють широкий спектр внутрішніх та зовнішніх факторів, що впливають на геополітичну динаміку між ЄС і РФ. У політологічних, історичних, юридичних, економічних, соціологічних напрацюваннях все частіше йдеться про економічні санкції, енергетичну політику, безпекові виклики, а також про роль України як ключового чинника в цьому процесі.

Тему нестабільних відносин між РФ та ЄС політичні аналітики вже тривалий час називають серед найважливіших питань політики і безпеки в Європі, оскільки ці відносини можуть визначити суспільно-політичну ситуацію в усій Східній і Центральній Європі не лише сьогодні, але й в стратегічному майбутньому; це також питання історичного вибору Росією європейського покликання або навпаки – остаточне її перетворення в ізольований тоталітарний режим; ці відносини також суттєво вплинуть на здатність ЄС ефективно функціонувати та розширюватися (Roberts, 2014). Однак навіть після 2014 року наукова спільнота неоднозначно розцінювала загрози, що постають перед ЄС з боку РФ, недооцінювала роль заходів з протидії гібридній агресії: процес прийняття рішень, який призвів до запровадження санкцій проти Росії у відповідь на окупацію Криму та подальше військове втручання в Україну, був дуже складним для ЄС, деякі країни-члени стверджували, що вони постраждали, оскільки експорт до Росії є важливим для їхніх економік; однак дослідники доводили, що економічні витрати у вигляді втрати експорту чи робочих місць, насправді були незначними (Gros, Mustilli, 2015).

Дослідження американських вчених, знавців зовнішньої політики попереджали про геополітичну стратегію РФ у контексті відносин із Заходом загалом, і з ЄС зокрема, про прагнення РФ формувати багатополарний світовий порядок: російський диктатор «створив параноїдальний і поляризований світ», керується гіперболізованою ідеєю підвищити статус РФ на світовій арені, входить у вакуум, створений відволіканням ЄС на внутрішні проблеми та амбівалентністю США (Walton, 2020). Важливими стали також наукові напрацювання, які допомогли ЄС підготуватися до скорочення економічної залежності від РФ, зокрема у контексті геополітики європейської зеленої угоди. Вчені писали, що такий план глибокої трансформації економіки вимагає від ЄС: усвідомлення наслідків своїх внутрішніх рішень за кордоном, зокрема у відносинах з РФ, Алжиром та глобальними гравцями – США, Китаєм, Саудівською Аравією; покращення безпеки постачання критичної сировини та обмеження залежності від інших країн; створення міжнародного «кліматичного клубу»; сприяння глобальним коаліціям і платформам тощо (Leonard, Shapiro, 2021).

Напередодні повномасштабного вторгнення РФ в Україну, дослідники все частіше писали про стратегічний розворот Росії від Європи в бік Азії на тлі напруженості між США і Китаєм, про вплив цього зсуву на геополітичну динаміку загалом та європейську консолідацію зокрема: в останнє десятиліття російський президент неухильно повертався до Східної Азії, щоб запобігти впливу західних санкцій; у прагненні диверсифікувати свої

стратегічні відносини за межами китайсько-американського суперництва, країни Південно-Східної Азії привітали розширення стратегічних зв'язків з Москвою (від оборонної та енергетичної співпраці до «дипломатії вакцин»); відтак Росія позиціонує себе як «третю силу», альтернативний полюс у все більш біполярному геополітичному ландшафті (Heydarian, 2022). Все більше сучасних гуманітаріїв також сходяться на думці, що агресію РФ слід розглядати у ширшому контексті – як зазіхання на демократію, тобто у геополітичному протистоянні між ЄС та Росією, головним чином у російсько-українській війні вбачається боротьба між демократичними цінностями та авторитаризмом (Snyder, 2022).

Загалом сучасна наукова література частково розкриває розвиток відносин між РФ та ЄС, пояснюючи їх межі як через класичні аспекти (історичні, політичні, економічні чинники), так і через сучасні виміри проблеми (наприклад, роль кіберстратегії як інструменту впливу). Потребує подальшого вивчення комплекс цих чинників, їх пріоритетів для європейської політики безпеки загалом, і для України зокрема.

Результати та дискусії. *Внутрішні чинники, що впливають на геополітичні відносини між ЄС і РФ.* Політична структура ЄС є складною через міждержавну організацію, що об'єднує 27 країн із різними політичними режимами, економічними моделями та культурними традиціями. Відсутність єдиної зовнішньої політики у ЄС часто ускладнює формування узгодженої позиції щодо РФ. Країни Східної Європи, такі як Польща та країни Балтії, які мають історичні конфлікти з РФ, займають жорстку антиросійську позицію, тоді як Західна Європа, зокрема Німеччина та Франція, схильніші до дипломатії та економічної співпраці. Така розбіжність у поглядах ослаблює ефективність спільної політики ЄС і дає РФ можливість експлуатувати ці розбіжності для власних геополітичних цілей.

Внутрішні політичні кризи у ЄС, такі як Брекзит або зростання популізму в країнах-членах, також суттєво впливають на взаємини з РФ. Ці процеси підривають єдність ЄС, ускладнюючи координацію спільних дій у сфері зовнішньої політики. Водночас, підтримка популістських рухів РФ, що часто виступають за ізоляціоністські або антиглобалістські політики, сприяє посиленню внутрішньої дестабілізації в ЄС і послаблює його позиції як глобального гравця. Уряди, що симпатизують Москві, можуть перешкоджати запровадженню нових санкцій або послаблювати критичність позиції ЄС стосовно дій РФ, що робить Євросоюз уразливим до зовнішнього впливу з боку Москви.

Політична ситуація в самій РФ також відіграє ключову роль у її відносинах з ЄС. РФ є автократією з потужною централізованою системою управління, де влада концентрується в руках президента Володимира Путіна. Це дозволяє Росії швидко приймати рішення в зовнішній політиці, не залежачи від політичної опозиції або громадської думки, як це відбувається в демократичних системах ЄС. Проте така централізація робить РФ вразливою до впливу внутрішніх економічних і політичних криз. Відсутність демократичного процесу, систематичні порушення прав людини та корупція стають причиною запровадження санкцій із боку ЄС, що ускладнює взаємодію між обома сторонами.

Економічні інтереси ЄС також є ключовим фактором у відносинах із РФ. ЄС, як один із найбільших економічних блоків у світі, має потужний вплив на глобальні ринки та тривалий час був найбільшим торговим партнером Росії. Залежність Європи від російських енергоносіїв, особливо природного газу, робила енергетичний сектор ключовим елементом їхніх відносин. Однак прагнення ЄС до енергетичної незалежності та перехід на відновлювані джерела енергії поступово змінюють економічну взаємодію з РФ. Зменшення залежності від російського газу та нафти послаблює економічні зв'язки між сторонами, що впливає на політичну динаміку: ЄС дедалі менше зацікавлений у співпраці з РФ, яка втрачає свій економічний вплив на європейський ринок. Російська економіка значною мірою залежить від експорту енергоресурсів, зокрема нафти та газу. Це робить її вразливою до коливань цін на глобальних ринках і санкційних обмежень з боку ЄС. Після окупації Криму у 2014 р. ЄС запровадив низку санкцій проти РФ, що негативно вплинуло на її економіку. Проте Росія намагалася компенсувати втрати шляхом розвитку нових економічних відносин із країнами Азії та Близького Сходу, зокрема з Китаєм. Однак внутрішня економічна

ситуація в РФ залишається складною: залежність від експорту сировинних ресурсів, недостатній розвиток інноваційних технологій і постійні санкційні обмеження з боку Заходу зумовлюють потребу Москви в перегляді своєї економічної стратегії.

Соціальні та культурні відмінності між ЄС і Росією також мають глибокий вплив на їхні взаємини. ЄС підтримує демократичні цінності, тобто права людини, свободу слова, верховенство права тощо. Ці цінності є невід'ємною частиною ідентичності ЄС і формують його політику щодо сусідніх країн. Водночас у Росії, згідно з європейськими оцінками, спостерігається систематичне порушення цих принципів, зокрема через утиски опозиції, контроль державних медіа, обмеження свободи слова. Ці культурні розбіжності ускладнюють політичний діалог і знижують рівень довіри між сторонами.

Внутрішні соціальні процеси в Росії, зокрема зростання націоналістичних настроїв і підтримка авторитарного правління, лише поглиблюють цей розрив. Російська пропаганда активно використовує антизахідну риторику, яка спрямована на дискредитацію європейських цінностей, змальовуючи Захід як «занепалий і ворожий до Росії простір». Це не тільки формує негативну громадську думку про ЄС серед росіян, але й надає російському уряду інструменти для зміцнення власної легітимності в умовах зовнішнього тиску.

Географічна близькість Росії до країн ЄС, зокрема до східних членів союзу, таких як Польща, Латвія, Литва та Естонія, додає ще один вимір у відносини між ними. Розширення НАТО на схід, яке Росія сприймає як загрозу своїй національній безпеці, створює постійну напруженість у регіоні. Багато східноєвропейських країн, які мають історичні конфлікти з Росією, побоюються військової агресії з боку Москви, що змушує їх посилювати співпрацю з НАТО та ЄС у галузі оборони. Це відтак викликає агресивну реакцію з боку Росії, яка розглядає розширення західних військових альянсів як спробу її ізоляції та послаблення.

Безпекові аспекти також впливають на внутрішні процеси в ЄС і РФ. У той час як ЄС намагається зміцнити оборону, особливо після військових дій РФ в Україні, у Росії зростає милітаризація та посилюється роль армії в політичному житті країни. Військові маневри та інциденти на кордонах стають все частішими, що створює небезпеку для стабільності у регіоні. Внутрішні політичні сили як в ЄС, так і в РФ використовують ці безпекові загрози для мобілізації підтримки населення, що поглиблює антагонізм між сторонами.

Отже, внутрішні фактори, включаючи політичну структуру, економічні інтереси, соціальні процеси та культурні розбіжності, суттєво впливають на геополітичні відносини між ЄС і РФ. Політичні розбіжності всередині ЄС ослаблюють його здатність вести єдину політику щодо Росії, тоді як авторитарна система управління в РФ робить її гнучкішою на міжнародній арені, але водночас вразливою до санкцій, економічного тиску. Економічна взаємозалежність, особливо у сфері енергетики, поступово зменшується, що посилює політичну напругу. Соціо-культурні відмінності поглиблюють конфлікти, а географічна близькість і безпекові виклики створюють додаткові труднощі у взаєминах між гравцями.

Зовнішні фактори у геополітичних відносинах між ЄС і РФ. Геополітичні трансформації останніх років суттєво змінили відносини між Європейським Союзом та Російською Федерацією, створивши нові виклики та можливості для обох сторін. Одним із найбільш значущих чинників стало повномасштабне російське вторгнення в Україну у 2022 році, яке спричинило значне погіршення відносин між ЄС та РФ, перегляд європейських безпекових стратегій та посилення ролі НАТО. Вступ Фінляндії до Альянсу в 2023 році та Швеції у 2024 році свідчать про зміщення безпекових пріоритетів на півночі Європи, що Росія сприймає як пряму загрозу. Згідно з дослідженням Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру (SIPRI), російські військові витрати у 2023 році зросли на 9%, що підкреслює стратегічний наголос на продовженні агресивної політики. При цьому проект бюджету РФ на 2025 рік передбачає збільшення штату збройних сил та зростаючу інфляцію в країні (Stockholm International Peace Research Institute, 2023). Проте суверенітет країн, які вирішують вступати до НАТО, залишається фундаментальним принципом міжнародного права, і для ЄС питання безпеки континенту є безпосередньо пов'язаним із колективними заходами проти агресивної політики РФ.

Енергетика продовжує відігравати ключову роль у відносинах між ЄС і РФ. До 2022 р. ЄС значно залежав від російського газу через проєкти, такі як «Північний потік-1» та «Північний потік-2», однак вторгнення в Україну стимулювало Європу до скорочення цієї залежності. ЄС активно працює над диверсифікацією джерел енергії, укладаючи нові контракти з постачальниками з Близького Сходу та Північної Африки, а також збільшує інвестиції у відновлювані джерела енергії. З 2022 по 2024 рік імпорт російського газу до ЄС суттєво скоротився, що значно послабило економічні позиції РФ (European Union, 2024). Водночас Росія намагається переорієнтувати свої енергетичні потоки на азійські ринки, зокрема Китай та Індію. Однак такі спроби стикаються з інфраструктурними та фінансовими проблемами, оскільки нові газопроводи на Схід вимагають капіталовкладень, а ціни, які готові платити азійські країни, значно нижчі за європейські.

Економічні санкції, введені ЄС проти РФ, мали комплексний характер і охоплювали не лише енергетичний сектор, але й технології, фінанси, доступ до ринків. За даними МВФ, у 2022 році економіка Росії скоротилася, і ця тенденція продовжується (International Monetary Fund, 2022). Особливо гостро санкції вдарили по військово-промислому комплексу РФ через обмеження доступу до передових технологій, таких як мікроелектроніка. Водночас ЄС також зіткнувся з труднощами, зокрема через високі ціни на енергоносії, які боляче вдарили по економіках таких країн, як Німеччина та Італія. Проте, завдяки заходам економічної стимуляції, диверсифікації енергопостачання та активним інвестиціям у «зелену» енергетику, європейські країни поступово адаптувалися до нових умов.

ЄС інвестує значні кошти у розвиток відновлюваних джерел енергії, зокрема вітрової та сонячної енергетики. Наприклад, згідно з даними Європейської комісії, у 2022 році ЄС виділив понад 210 мільярдів євро на реалізацію «Зеленої угоди», що передбачає досягнення вуглецевої нейтральності до 2050 року (European Commission, 2022). Ці кроки не тільки зміцнюють енергетичну незалежність Європи, але й послаблюють економічні позиції РФ.

Кібербезпека є ще однією важливою сферою взаємодії між ЄС та РФ. Росію неодноразово звинувачували у проведенні кібератак на критичну інфраструктуру європейських країн, а також у кампаніях дезінформації, спрямованих на дестабілізацію європейських демократичних процесів. Наприклад, під час виборів у Франції та Німеччині виявлялися спроби впливу на громадську думку через російські інформаційні кампанії. Під час виборів у Франції в 2017 році російські хакери здійснили кілька атак на кампанію Еммануеля Макрона, що підтверджують звіти Агентства з кібербезпеки Франції (Kovacs, 2017). Також ЄС регулярно стикається з дезінформаційними кампаніями, метою яких є підірив довіри до демократичних інституцій. Згідно зі звітом Європейської служби зовнішніх дій (EEAS), у 2022 році Росія здійснила понад 5 тисяч спроб поширення фейкових новин, що сприяло поляризації європейського суспільства (European External Action Service, 2022). У відповідь на це ЄС посилив заходи колективного кіберзахисту та розробив спільні протоколи для боротьби з кіберзагрозами. Важливим кроком стало створення Агентства ЄС, яке у 2023 році розробило нову стратегію захисту критичної інфраструктури від кібератак (European Commission, 2023). Співпраця з НАТО у сфері кіберзахисту також посилюється, що відповідає концепції колективної безпеки. Зокрема, під час саміту НАТО в Мадриді у 2022 році було прийнято рішення про збільшення ресурсів для кіберзахисту країн-членів Альянсу (НАТО, 2022). Однак РФ продовжує активно розвивати свої кіберзбройні сили та інформаційні операції, прагнучи впливати на європейську громадську думку.

Поглиблення співпраці РФ та Китаю, на тлі санкційного тиску з боку ЄС і США, створює нові виклики для глобальної стабільності. Хоча цей альянс базується на спільних економічних та геополітичних інтересах, його характер залишається асиметричним. Китай розглядає Росію переважно як джерело енергоресурсів і сировини, уникаючи прямих кроків на підтримку російських військових чи політичних ініціатив. Потенціал цього союзу для зміни глобального балансу сил є обмеженим, що створює можливості для ЄС та США маневрувати на міжнародній арені. РФ також відіграє ключову роль у конфліктах на Близькому Сході та Південному Кавказі. Ця її активна участь у конфліктах дозволяє

зміцнювати вплив у цих регіонах, де ЄС також прагне стабільності. Однак вирішення цих конфліктів без урахування російського фактору залишається проблематичним, що змушує ЄС шукати баланс між дотриманням міжнародного права та необхідністю взаємодії з РФ.

Питання прав людини залишаються важливою точкою протиріч між ЄС та РФ. Європейський Союз засуджує Росію за переслідування політичних опонентів, порушення прав людини та обмеження свободи слова, що спричинило нову хвилю санкцій. Водночас РФ відкидає ці звинувачення та звинувачує ЄС у втручанні у внутрішні справи. Незважаючи на це, Росія не демонструє готовності до політичних реформ, що стає додатковою перешкодою для відновлення діалогу та покращення відносин між сторонами.

Російсько-українська війна як каталізатор змін у відносинах між ЄС і РФ. Геополітичні відносини між ЄС та РФ зазнали кардинальних трансформацій у світлі російсько-української війни, яка розпочалася у 2014 році з анексії Криму та ескалації конфлікту на Донбасі, а в 2022 році перейшла у фазу повномасштабного військового вторгнення. Цей конфлікт став не лише регіональним протистоянням, але й суттєво вплинув на структуру міжнародних відносин, викликавши переосмислення безпекових і стратегічних підходів як ЄС, так і Росії.

Окупація Криму Росією у 2014 році та збройна агресія на сході України порушили принципи суверенітету та територіальної цілісності, закріплені в Статуті ООН та Гельсінкському заключному акті. Україна звернулася до Міжнародного суду ООН та Європейського суду з прав людини, звинувачуючи РФ у порушенні міжнародного права. Міжнародні організації, включаючи ООН та Раду Європи, визнали дії Росії незаконними та закликали до відновлення територіальної цілісності України. Зі свого боку, Росія обґрунтовує дії правом на самовизначення народів і захистом російськомовного населення, стверджуючи, що т.зв. «референдум» у Криму відповідав міжнародним стандартам і відображав волю населення півострова. Однак більшість міжнародної спільноти не визнає результатів цього псевдореферендуму, вважаючи його нелегітимним.

Енергетичний фактор традиційно відігравав ключову роль у відносинах між ЄС та РФ. Після початку конфлікту ЄС активізував зусилля з диверсифікації енергопостачання: Південний газовий коридор спрямований на постачання газу з Каспійського регіону в обхід Росії; збільшення імпорту зрідженого природного газу (ЗПГ) через будівництво терміналів для прийому ЗПГ зі США, Катару та інших країн; розвиток відновлюваних джерел енергії відповідно до «Зеленої угоди» ЄС, в т.ч. інвестиції в сонячну, вітрову та інші види чистої енергії. РФ, реагуючи на зменшення європейського попиту, переорієнтовує свої енергетичні потоки на Азію, зокрема до Китаю, через проекти «Сила Сибіру» та «Сила Сибіру 2».

Конфлікт в Україні виявив вразливість східних кордонів ЄС та НАТО. У відповідь відбулося посилення присутності НАТО через розгортання багатонаціональних батальйонів у Польщі, Литві, Латвії та Естонії, збільшення оборонних бюджетів країн-членів НАТО до 2% ВВП та розширення НАТО. Росія сприймає це як загрозу національній безпеці, заявляючи про необхідність вжити відповідних військових заходів для захисту інтересів.

Інформаційна війна стала невід'ємною складовою конфлікту. Поширення фейкових новин та пропаганди з метою впливу на громадську думку в ЄС, а також кібератаки російських хакерських груп, таких як "Fancy Bear", на урядові та корпоративні системи в Європі, стали серйозними викликами. ЄС у відповідь створив Європейський центр протидії гібридним загрозам для координації дій між країнами-членами та збільшив інвестиції в кібербезпеку, розвиваючи нормативну базу для захисту критичної інфраструктури.

Війна призвела до масштабної гуманітарної кризи. Мільйони українців знайшли притулок у країнах ЄС, які надають доступ до освіти, медицини, ринку праці для біженців. ЄС виділяє кошти на гуманітарні та економічні потреби України, демонструючи солідарність та підтримку (European Commission, 2024).

Економічні (контр)санкції вплинули на економіки обох сторін. ЄС запровадив секторальні санкції, обмеження в енергетиці, фінансах, обороні, індивідуальні санкції проти окремих осіб і компаній. РФ відповіла контрсанкціями, забороняючи імпорт продовольчих

товарів із ЄС, зокрема європейських фермерів, переорієнтуючи економіку на нові ринки. Російська економіка зазнала зниження ВВП, інфляції, відтоку іноземних інвестицій; ЄС відчув втрати в окремих секторах, але загалом залишився стійким завдяки диверсифікації.

Конфлікти на пострадянському просторі, такі як війна в Грузії у 2008 р. та в Україні після 2014 р., є прямими проявами російської політики підтримки «сфер впливу». РФ активно підтримує сепаратистські рухи, зокрема в Абхазії, Південній Осетії, що ставить її у конфлікт з міжнародним правом. Рішення міжнародних судів про незаконність дій Росії в Україні ще більше ізолює РФ на міжнародній арені.

Інші глобальні актори також грають роль у цих процесах. Китай, хоч і є важливим економічним партнером Росії, утримується від надання відкритої підтримки її агресії в Україні, обережно ставиться до порушення міжнародних санкцій. У 2022 році торгівля між РФ та Китаєм досягла високого рівня, така співпраця зосереджена на енергоресурсах, що підтверджує асиметричність цього альянсу (SIPRI, 2023). США посилили санкції проти РФ, надали військову допомогу Україні, продемонстрували лідерство в НАТО, посилили трансатлантичні зв'язки між ЄС та США. ООН виявила обмежену ефективність через право вето РФ в Раді Безпеки. Україна як активний суб'єкт проводить реформи в антикорупційній сфері, децентралізації, євроінтеграційних процесах. Активна дипломатія України охоплює участь у міжнародних організаціях, зміцнення відносин з ЄС та НАТО. В оборонній сфері здійснюється модернізація збройних сил та співпраця з західними партнерами.

Екологічні наслідки війни вбачаються у забрудненні довкілля через руйнування промислових об'єктів, ризик радіаційних аварій. Війна відволікає ресурси від боротьби зі зміною клімату, що викликає занепокоєння міжнародної спільноти та заклики до екологічної оцінки, відновлення постраждалих територій. Питання ядерної безпеки та контролю над озброєннями набули критичної важливості. Росія призупинила участь у Договорі про стратегічні наступальні озброєння, що викликає занепокоєння щодо ризику нової гонки озброєнь і необхідності відновлення діалогу для підтримки глобальної безпеки.

Російсько-українська війна суттєво змінила геополітичний ландшафт Європи та світу загалом. Відносини між ЄС та РФ перебувають на найнижчому рівні з часів Холодної війни. ЄС стоїть перед викликами збереження єдності, підтримки України, протидії гібридним загрозам, пошуку шляхів для діалогу. Майбутнє відносин залежатиме від розвитку ситуації в Україні, внутрішніх змін у РФ та ролі міжнародної спільноти в наданні зброї, ефективності санкцій та дипломатичних зусиль.

Висновки. Відносини між ЄС та РФ за останні десятиліття зазнали суттєвих змін, мали вагомий вплив на міжнародну безпеку та стабільність. Аналіз внутрішніх та зовнішніх факторів, які сприяли трансформації цих відносин, дозволяє зробити кілька висновків.

Одним із головних внутрішніх факторів стала політична ситуація в самій РФ. Під правлінням Володимира Путіна країна відійшла від спроб побудувати демократичне суспільство та перейшла до авторитарного режиму. Централізація влади, репресії проти опозиції та контроль над засобами масової інформації стали нормою. Це викликало занепокоєння в ЄС, оскільки підірвало основні демократичні цінності та верховенство права, які є фундаментом європейської спільноти. Політика Росії в цьому напрямку ускладнила двосторонні відносини, адже ЄС неодноразово засуджував порушення прав людини та політичні репресії в Росії. Економічні фактори також значно вплинули на відносини між ЄС та РФ. Економіка РФ значною мірою залежить від експорту енергоресурсів, що робить її вразливою до коливань світових цін на нафту та газ. Після окупації Криму в 2014 році, ЄС і США запровадили економічні санкції, які погіршили становище російської економіки. Санкції обмежили доступ Росії до міжнародних фінансових ринків, заборонили експорт технологій та заморозили активи високопосадовців і бізнесменів. У відповідь РФ запровадила контрсанкції, які мали незначний вплив на економіки країн ЄС, але завдали серйозного удару по економіці РФ, спричинивши падіння курсу рубля та зростання цін на товари першої необхідності. Суспільні настрої в Росії також зіграли важливу роль у формуванні її зовнішньої політики. За допомогою державної пропаганди було створено образ

Заходу, зокрема ЄС та США, як ворогів, які прагнуть послабити та принизити Росію. Це стало інструментом для виправдання агресивної зовнішньої політики. Такі дії викликали різку критику з боку міжнародної спільноти та сприяли ізоляції РФ на міжнародній арені. Внутрішні політичні зміни відбулися як в ЄС, так і в Росії. У ЄС тривають процеси консолідації позицій щодо санкцій та підтримки України, посилення проєвропейських сил та зменшення впливу проросійських партій. В Росії посилюється авторитаризм, обмеження свободи слова та репресії проти опозиції, що підтримує стабільність режиму, незважаючи на економічні труднощі. Культурні та ідеологічні розбіжності між ЄС та РФ посилюють напруженість. Росія позиціонує себе як захисника традиційних цінностей і критикує «західний лібералізм»; ЄС підтримує права людини, демократію та плюралізм. Ці розбіжності ускладнюють діалог та сприяють поглибленню конфлікту. Загалом, ці фактори призвели до поглиблення напруженості у відносинах між ЄС та РФ, ускладнивши перспективи їх нормалізації без суттєвих змін у політиці РФ.

Зовнішні фактори, такі як розширення ЄС та НАТО на схід, конфлікти на пострадянському просторі, суттєво вплинули на відносини між ЄС та РФ. Розширення НАТО було сприйнято Росією як пряма загроза її національній безпеці, що призвело до зміцнення військових позицій поблизу її західних кордонів. У відповідь НАТО вжило заходів для захисту своїх членів, розмістивши додаткові військові контингенти в Східній Європі. Це посилило ризик конфронтації. Конфлікти на пострадянському просторі, такі як війни в Грузії 2008 р. та в Україні після 2014 р., стали прикладами агресивної зовнішньої політики Росії. Використання РФ військової сили призвели до серйозних наслідків для міжнародної безпеки. Окупація Криму, війна на сході України, а потім повномасштабне вторгнення в Україну стали найбільшими кризами у відносинах між ЄС та РФ з часів завершення Холодної війни. Ці події викликали запровадження жорстких економічних санкцій проти РФ з боку ЄС та США, що погіршило економічну ситуацію в країні та посилило її міжнародну ізоляцію.

Геополітичні трансформації мали багатогранний вплив на міжнародну безпеку. Одним із найпомітніших наслідків стало зростання військової напруженості в Європі. РФ активно посилювала свої військові позиції, розміщувала додаткові війська та проводила масштабні військові навчання поблизу кордонів із країнами НАТО. У відповідь НАТО вжило заходів для стримування, що призвело до нових перегонів озброєнь. Енергетична безпека стала ще одним важливим аспектом впливу геополітичних трансформацій у відносинах між ЄС та РФ. ЄС активно шукає альтернативні джерела енергоресурсів, щоб зменшити свою залежність від російського газу та нафти. Це включає розвиток власних енергетичних ресурсів, збільшення інвестицій у відновлювані джерела енергії та розширення інфраструктури для імпорту зрідженого природного газу з інших регіонів. Кібербезпека та інформаційні війни також стали ключовими аспектами геополітичного впливу. РФ активно використовує кіберінструменти та дезінформаційні кампанії для втручання у політичні процеси в країнах ЄС. Хакерські атаки на державні та приватні установи, втручання у виборчі процеси, підтримка популістських і крайніх правих партій сприяють дестабілізації політичних систем і посиленню недовіри до демократичних інституцій. У відповідь на це ЄС розробив стратегії для посилення кібербезпеки та боротьби з дезінформацією, однак ці заходи вимагають постійного вдосконалення, координації між країнами-членами.

Сучасні відносини між ЄС та РФ характеризуються глибокою недовірою та майже повною відсутністю конструктивного діалогу. Для покращення ситуації необхідні кардинальні зміни у зовнішній політиці РФ, зокрема зобов'язання дотримуватись міжнародних норм та принципів. ЄС має продовжувати розробляти та впроваджувати стратегії, спрямовані на зміцнення власної безпеки, зменшення залежності від РФ та захист стратегічних інтересів на міжнародній арені. Відновлення стабільності та безпеки в Європі та світі загалом можливе лише за умови дотримання міжнародного права всіма сторонами. Таким чином, політична ситуація в РФ, запроваджені економічні санкції, військова напруженість, енергетична залежність та кіберзагрози стали ключовими викликами, а

геополітичні трансформації у відносинах між ЄС та РФ потребують подальших досліджень у контексті розвитку сучасної політичної науки та міжнародної безпеки.

References:

1. European Commission (2022). *Investing in Europe's Green Future*. https://ec.europa.eu/stories/european-green-deal/index_en.html
2. European Commission (2024). *Support for Ukraine: Solidarity in Action* https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine_en.
3. European Commission. (2023). *Critical Infrastructure Protection and Resilience: EU Strategic Foresight Report 2023*. <https://ec.europa.eu/newsroom/cipr/items/806201/>.
4. European External Action Service (EEAS). (2022). *2022 Report on Foreign Information Manipulation and Interference*. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/EEAS-AnnualReport-WEB_v3.4.pdf
5. European Union (2024). *EU Energy Report: Gas Dependency Trends*. https://energy.ec.europa.eu/index_en
6. Gros, D. & Mustilli, F. (2015). The Economic Impact of Sanctions against Russia: Much ado about very little. CEPS Papers 11036, Centre for European Policy Studies.
7. Heydarian, R. J. (2022) Russia's Pivot to Asia: An Emerging "Third Force" amid Sino-American Rivalry. Trends Research Institute. (n.d.). <https://trendsresearch.org/insight/russias-pivot-to-asia-an-emerging-third-force-amid-sino-american-rivalry/>
8. International Monetary Fund (IMF) (2022). *World Economic Outlook: War and Inflation*. <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9781616359423/9781616359423.xml>
9. Kovacs, E. (2017). *French Presidential Candidate Targeted by Russia-Linked Hackers*. SecurityWeek. <https://www.securityweek.com/french-presidential-candidate-targeted-russia-linked-hackers/>
10. Leonard, M., Shapiro, J., Tagliapietra, J., Wolf, S. (2021). The geopolitics of the European Green Deal. *International Organisations Research Journal*. 16. 204-235. 10.17323/1996-7845-2021-02-10.
11. NATO. (2022). *Madrid Summit ends with far-reaching decisions to transform NATO*. NATO Official Website. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_197574.htm
12. Roberts, C. (2014), *Russia And The European Union: The Sources And Limits Of "Special Relationships"*. Strategic Studies Institute. 144 p.
13. SIPRI (2023). *Russia-China Trade Dynamics*. <https://www.sipri.org/media/newsletter/2024-april>
14. Snyder, T. (2022). *Ukraine Holds the Future: The War Between Democracy and Nihilism*. Foreign Affairs.
15. Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) (2023). *Trends in World Military Expenditure, 2023*. <https://www.sipri.org/publications/2023/sipri-insights-peace-and-security/russias-military-expenditure-during-its-war-against-ukraine>
16. Walton, C. (2020). *Putin's world: Russia against the west and the rest*: by Angela Stent, New York, NY: Twelve, 2019, 448 pp. *Comparative Strategy*. 39. 403-405.

Anton Pastovenskyi,

Postgraduate student, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

Geopolitical Transformations in Eu-Russia Relations: Impact of Internal and External Factors

This article analyzes the geopolitical changes in the relations between the European Union (EU) and the Russian Federation (RF), which have significantly affected global security and stability. Since the collapse of the Soviet Union in 1991, EU-Russia relations have gone through various phases, ranging from aspirations for cooperation and strategic partnership to open confrontation, which escalated after the annexation of Crimea in 2014. The culmination of this conflict was Russia's full-scale invasion of Ukraine on February 24, 2022. The article examines internal and external factors that have driven these changes, focusing on the negative consequences of Russia's policies for international security. Among the internal factors, such as the concentration of power, repression of the opposition, and control over the media under the leadership of Vladimir Putin, conditions created the development of an authoritarian regime in Russia. Economic dependence on energy exports and the severe sanctions imposed by the EU and the USA following the annexation of Crimea exacerbated these issues. Propaganda has also played a significant role in shaping public sentiment that supports Moscow's aggressive foreign policy. External factors include the eastward expansion of the EU and NATO, which Russia perceived as a security threat. Conflicts in the post-Soviet space, particularly in Georgia and Ukraine became vivid manifestations of Russia's aggressive policy. The war in eastern Ukraine and support for separatist movements significantly worsened relations between the EU and Russia, leading to Russia's further international isolation. The article also explores the impact of geopolitical changes on international security, including military tensions, energy security, and cybersecurity. Increased military activity, the development of alternative energy sources, and the fight against cyber threats have become key responses by the EU to these challenges. The conclusions emphasize the need for substantial changes in Russia's foreign policy to restore dialogue and partnership with the EU. It also stresses the importance of the EU continuing to develop strategies to strengthen its security and reduce dependence on Russia, which will contribute to stability and security both in Europe and globally.

Keywords: *European Union, Russian Federation, geopolitical relations, internal factors, external factors, sanctions, confrontation.*